

Kristin Klefstad

Hvordan arkivene er med på å fremme demokratiet og hvordan de er med på å fremme oss som medborgere

Bacheloroppgave i Arkiv og samlingsforvaltning

Veileder: Lars Christian Jensen

Mai 2022

Kristin Klefstad

Hvordan arkivene er med på å fremme demokratiet og hvordan de er med på å fremme oss som medborgere

Bacheloroppgave i Arkiv og samlingsforvaltning
Veileder: Lars Christian Jenssen
Mai 2022

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Institutt for lærerutdanning

NTNU

Kunnskap for en bedre verden

Forord

Arbeidet med denne oppgaven har både vært utfordrende, men også veldig lærerik. Jeg har fått utfordret meg selv under dette arbeidet og jeg har skaffet meg større innsyn rundt arbeidet som arkivene driver med. Det har vært interessant å skaffe seg en bredere kunnskap rundt det arbeidet arkivene gjør for demokratiet og for medborgerne i samfunnet.

Det er flere jeg ønsker å takke for å hjelpe til å gjøre oppgaven til det den er. Jeg vil begynne med å takke min tålmodige veileder Lars Christian Jenssen. Takk for all den hjelpen og alle de gode rådene du har gitt med under dette arbeidet. Takk for forståelsen når ting ble travelt og takk for veiledningen du har gitt meg.

Foreleserne fortjener også en takk for å poengtere viktigheten rundt dette temaet og for å gjøre forelesningene interessante og lærerike.

Jeg vil også takke foreldrene mine som har hjulpet meg og som har hatt forståelse for viktigheten rundt dette arbeidet. De har støttet meg og hjulpet meg gjennom når ting virket håpløst.

Alle disse fortjener en stor takk for å gjøre denne oppgaven til det den er og for å hjelpe meg å levere noe jeg er stolt av. Takk alle sammen.

Sammendrag

I denne bacheloroppgaven har jeg valgt å undersøke hvordan arkivene er med på å fremme demokratiet og oss som medborgere. Jeg har undersøkt hvordan arkivene fremmer demokratiet ved å ha et åpent og tilgjengelig arkiv og på denne måten sikrer informasjonsfriheten som er en viktig del av ytringsfriheten. Jeg har også sett nærmere på ytringsfriheten og hvordan Jürgen Habermas har hatt stor innflytelse på dagens ytringsfrihet. Det har skjedd flere endringer innen arkivene både rundt dette med åpenhet og innsyn og hvor fokuset til arkivene har vært, i tillegg har det vært flere meninger fra arkivarer rundt dette med fokuset til arkivene. Dette ser vi nærmere på i denne oppgavebesvarelsen.

Jeg har studert flere utredninger hvor de mest vesentlige er «Ytringsfrihed bør finde sted» som er forslag til ny Grunnlov § 100, og «Ny offentlighetslov». Begge disse poengterer flere trekk hvor arkivene spiller en viktig rolle og dette har jeg forsøkt å belyse under arbeidet med denne oppgaven. Videre er det brukt flere meldinger hvor den viktigste er Meld. St. 7 som er en melding til stortinget som handler om arkiv. Videre har jeg brukt ulike kilder for utredningen av begreper og ulike poengteringer gjennom oppgaven.

I løpet av arbeidet med denne oppgaven har jeg funnet ut i større detalj enn tidligere hvordan arkivene er med på å fremme demokratiet her til lands og hvordan det fremmer oss som medborgere. Arkivene jobber og er med på å støtte opp på måter som kanskje mange av oss ikke tenker på. I denne oppgavebesvarelsen har jeg funnet ut nettopp hva det er arkivene er med på å støtte opp i samfunnet, både for demokratiet og medborgerne.

Innholdsfortegnelse

1. Innledning	4
2. Utredning av begreper	5
3. Metode	8
4. Den teoretiske rammen	9
4.1. Ytringsfrihed bør finne sted – forslag til ny Grunnlov §100	11
4.2. Jürgen Habermas og hans påvirkning på den reviderte Grunnlovs §100	13
5. Drøfting	15
5.1. Åpenhet og offentlighet	16
5.2. Tilgjengelighet og innsyn	17
5.3. Rettssikkerhet	18
5.4. Ytringsfrihet	19
5.5. Demokrati	21
5.6. Medborgerskap, medborgerskapskompetanse og medvirkning	22
6. Avslutning	23

1. Innledning

Arkivene i Norge fremmer demokratiet vårt og er med på å forme oss som medborgere i samfunnet. Det er denne påstanden jeg kommer til å ta for meg videre gjennom denne bachelor besvarelsen. Tidligere var det nemlig bevaring og lagring som sto i fokus hos arkivene, og dette ble gjerne gjort av det vi kaller «eliteinstitusjoner». Dette problemet rundt hvor fokuset til arkivene lå ble tatt opp i 1990 av den canadiske arkivaren Tim Ericson. Han, sammen med flere andre ønsket å endre fokuset til arkivene, han ville at fokuset skulle ligge hos befolkningen, slik at de kunne ta nytte av arkivene. Han ønsket en bevisstgjøring og en bedre tilgjengeliggjøring fra arkivene sin side. Det skulle fremdeles ta en stund før denne tankegangen endret seg. Hva var grunnen til at de skiftet fokus? Dette kommer jeg tilbake til under teori delen av denne teksten.

Denne bacheloroppgaven kommer til å se på hvordan arkivene fremmer demokrati og hvorfor de fremmer medborgerskap. Hvordan har arkivene gått fra å handle bare om bevaring, et arbeid håndtert kun av ulike «eliteinstitusjoner», til å være en aktiv ressurs for demokratiet? Hvorfor er det slik at denne åpenheten og tilgjengeligheten i arkivene i dag, er med på å fremme oss som medborgere? Hvilke endringer fant sted, og hvorfor? I løpet av denne oppgaven skal jeg prøve å finne svaret på disse spørsmålene ved hjelp av flere viktige begreper og lovparagrafer som blir presentert og forklart videre i teksten.

Grunnen til at jeg valgte å skrive om akkurat dette temaet i min bachelor besvarelse er fordi dette er noe jeg føler ikke alltid blir satt nok lys på. Jeg tror ikke det er alle som virkelig forstår viktigheten rundt det å ha et åpent og tilgjengelig arkiv her i landet. Jeg tror ikke det er mange som forstår hvordan dette fremmer demokrati og hvorfor det er så viktig for oss som medborgere å ha tilgang til det som ligger i arkivene. Arkivene er ikke bare til for å bevare historien her i landet, arkivene eksisterer også for rettssikkerheten her i landet, for informasjonsfriheten, for demokratiet og for folket.

Jeg kommer til å begynne denne oppgaven med en utredning av viktige begreper som kommer til å bli brukt videre i oppgaven. Videre kommer en teoretisk ramme hvor det forklares hvordan arkivene var før, og hvordan de har endret seg slik som jeg nevnte tidligere. Her kommer vi også til å se nærmere på Grunnlovens §100 og den påvirkningen Jürgen Habermas hadde til utbedringen av lovutkastet. Etterfulgt kommer drøftingsdelen hvor jeg tar for meg påstanden nevnt tidligere, med en konklusjon og kildehenvisning til slutt.

2. Utredning av begreper

I slike tekster, hvor man tar for seg temaer flere er ukjente med, er det viktig at vi forsøker å skaffe en felles forståelse for de begrepene som kommer til å bli brukt videre igjennom teksten. Dette er til for at leseren skal klare å henge med på diskusjonen, å skaffe seg egne oppfatninger rundt problemstillingen. Dette kapittelet kommer derfor til å omfatte ulike begreper som jeg kommer til å bruke gjennom tekstens videre innhold.

Det første begrepet vi kommer til å se litt nærmere på er nemlig «demokrati». Hva dette begrepet inneholder kan være ulikt fra person til person, det finnes nemlig utallige ulike definisjoner på demokrati og hva det faktisk er og innebærer. Dette forklarer demokratiforskeren Carl Henrik Knutsen i sin bok «Demokrati og Diktatur» (Knutsen, 2021, s. 20). I Norge har vi et representativt demokrati, også kalt ett indirekte demokrati, hvor befolkningen over fylte 18 år kan stemme ved stortingsvalg hvert fjerde år. Vi stemmer frem representanter som skal fatte vedtak i enkeltsaker på våre vegne (Thorsen, 2021). Demokrati handler også om folkets rett til innsyn og informasjon i offentlige og private dokumenter og arkiver (Knudsen & Fridthjof Bernt, 2020). Det er denne definisjonen på demokrati jeg kommer til å ta utgangspunkt i videre i denne teksten. Alt dette nevnt ovenfor er en viktig del av det å utvikle et godt medborgerskap, noe som tar oss videre til vårt neste begrep.

I Norge er begrepet medborger og medborgerskap relativt nytt og er i større grad et låneord fra Sverige. Det kan også sammenlignes med det engelske ordet «citizenship» som har to ulike betydninger i norsk oversettelse, betydninger det er viktig å skille mellom. Den ene er statsborgerskap, som er mer i juridisk forstand, den andre, som vi forholder oss til her, er medborgerskap som er i større grad en sosiologisk betydning. Det er til fordel for medborgerbegrepet at det er et skille her, fordi da begge handler om rettigheter og plikter så er ikke medborgerbegrepet i strikt juridisk forstand. Dette begrepet rommer mye mer. Kristin Strømnes trekker fram i sin bok «Folkets makt» begrepet medborgerskap definert av Statsvitenskapelig leksikon: «*Medborgerskap betegner et sett idealer for borgernes status som medlemmer av et samfunn (...) begrepet omfatter både rettigheter, deltagelse og politisk kultur.*» (Strømsnes, 2003, s. 7). Vi som medborgere skal ha lik tilgang til disse idealene og vi skal bli behandlet som likeverdige. Hun forteller videre at medborgerskap handler om deltagelse, verdier og tilhørighet. Hvilke muligheter har vi til å påvirke politikken eller våre egne levekår? (Strømsnes, 2003, ss. 7-8). Det er her jeg kommer til å trekke inn arkivene videre i teksten, siden de er viktige kilder for at vi skal kunne være gode medborgere. For å

utvikle oss til å bli gode medborgere, er det også viktig å ha en god medborgerskapskompetanse, som vi skal se nærmere på nå.

Siden medborgerskap handler om å kunne delta best mulig i politikken å føle en tilhørighet er medborgerskapskompetanse da de nødvendige byggeklossene for å gjøre dette mulig. Denne kompetansen starter allerede i skolegangen der elevene lærer om sine plikter og rettigheter og skaffer seg kunnskaper og ferdigheter for å kunne delta aktivt i demokratiet (Eggen Dahl, 2015). Skolen gir oss den grunnleggende medborgerskapskompetansen, men for å kunne videreutvikle den er arkivene en stor og viktig kilde. Arkivene skal hjelpe oss å videreutvikle vår medborgerskapskompetanse på best mulig måte ved å gi oss den informasjonen vi trenger. Denne medborgerskapskompetansen handler ikke bare om å kunne delta på best mulig måte i politikken, men den handler også om kompetansen innen våre egne rettigheter. Arkivene spiller inn på alle disse faktorene, og for at vi da skal ha muligheten til å utvikle vår medborgerskapskompetanse er det viktig med åpenhet i arkivene.

Åpenhet, eller offentlighet, er det neste begrepet vi skal komme litt nærmere innpå. I denne bacheloroppgaven kommer jeg til å forstå disse begrepene likt da offentlighet kommer fra det tyske ordet «*offen*» som nemlig betyr «åpen». Vi skal dermed sagt ikke forveksle ordet offentlighet med det offentlige i form av statlig sektor som kommune eller stat, i denne teksten handler offentlighet om åpenhet og tilgang. Det offentlige er dette imaginære rommet for befolkningen til å hente informasjon, diskutere og dele meninger. Det offentlige gir oss kunnskaper, informasjon og gir oss en historisk bevissthet. Det er denne offentligheten vi forbinder med demokrati, denne offentligheten gir oss kunnskap om den politiske-, sosiale- og kulturelle utviklingen i dette landet (Gripsrud, 2017, ss. 15-17). Det er en slik åpenhet og tilgjengelighet som er det store målet for arkivene, de arbeider stadig med å gjøre arkivene sine åpne og tilgjengelige for befolkningen. Det er dermed sagt gjort flere studier og intervjuer som viser til at dette idealet til arkivene ikke alltid stemmer med virkeligheten, dette kommer vi til å se nærmere på under drøftingsdelen av denne oppgaven.

Å ha en slik tilgangen til et åpent arkiv er blitt en menneskelig rettighet, dette bringer oss videre til begrepet «rettssikkerhet». Dette begrepet kan tolkes forskjellig og det finnes ingen klare definisjoner som dekker hele begrepet. De fleste forbinder det gjerne med rettsvesenet og våre rettigheter som medborgere i dette samfunnet. Samlet sett kan vi se på rettssikkerhet som definert av Marthinsen i «Arkivteori – en innføring»: «*rettssikkerhet tradisjonelt dreier seg om at den enkelte person ikke skal lide urett.*» (Marthinsen, 2012, s. 286) I dagens moderne demokrati anses gjerne rettssikkerhet som en av de viktigste elementene og det er en

forutsetning å ha en høy grad av rettssikkerhet. Denne graden av rettssikkerhet er til for at man skal beskytte borgerne for maktarroganse og maktfullkommenhet fra den offentlige forvaltningen. Det er også viktig at befolkningen skal ha muligheten til å følge og ha kontroll over saksbehandlingen til statsmaktene, og dette gjelder både store og små saker. Den enkelte borger kan også ha ulike rettigheter og krav rettet mot det offentlige, og slike krav og rettigheter har en demokratisk stat en plikt til å dokumentere å bevare (Marthinsen, 2012, ss. 283-284).

Medvirkning, som er det neste begrepet vi skal se på, spiller en stor rolle inne dette med medborgerskap og demokrati. Dette er fordi medvirkning i arkivene hjelper oss å utvikle oss som medborgere og fordi det spiller inn i blant annet rettssikkerheten at vi selv må medvirke i at våre rettigheter blir opprettholdt. En slik opprettholdelse skjer gjennom egen dokumentasjon. Kate Theimer beskriver i «#arkividag – relevans, medvirkning og dialog» at mange har den oppfatningen av arkiver som noe nedstøvet og lite tilgjengelig. Noe gammelt og forbudt som ikke er glad i besøkende, denne stereotypen blir også forsterket i amerikanske media. Arkivarene blir også framstilt som gamle kjedelige mennesker hvor amerikanske journalister da blir overrasket over hvor hyggelige noen av de som de møter er. Kate Theimer forklarer videre hvordan denne stereotypen må endres slik at man ikke assosierer arkivene med noe irrelevant, det er her hun drar inn dette med medvirkning og hvor viktig dette er. Hun definerer medvirkning i arkivene slik: «*An organization, site or collection in which people other than the archives professionals contribute knowledge or resources resulting in increased understanding about archival materials, usually in an online environment.*» (Theimer, 2016, s. 45). En ganske bred definisjon som hun forteller selv, men hun forklarer hvordan medvirkning i arkivene kan være så mangt, og at ingen av den burde bli tatt for gitt (Theimer, 2016, s. 45).

Det siste begrepet vi skal se på er ytringsfrihet. Dette begrepet er nok det enkleste å forstå uten en definisjon, men det er viktig for å se det i arkiv sammenheng. Dette fordi at ytringsfrihet handler ikke bare om retten til å ytre seg fritt, som navnet tilsier, men det handler også om fri tilgang til informasjon. Man skal ha mulighet til å skaffe seg ny innsikt å påvirke samfunnsutviklingen (Utenriksdepartementet, 2021). I Grunnlovens § 100 om ytrings og informasjonsfrihet, så forstås ytringsfrihet som en grunnleggende rettighet, en verdi i seg selv. Kalleberg forklarer også i artikkelen «Ytringsfrihet, demokratiteori og demokratiet som uferdig prosjekt» at ytringsfriheten er til for å høyne tre institusjonelle prosesser: bred demokratisk deltakelse, myndige borgere og en opplyst meningsdannelse. «*Ytringsfrihet viser*

ikke bare til individer og ideer, men også til institusjoner, kulturer og historiske prosesser» (Kalleberg, 2015, s. 12). Det er dermed mye mer som ligger i begrepet ytringsfrihet enn bare hva navnet tilsier. Arkivene bidrar til demokratiet og ytringsfriheten ved å gi medborgerne tilgang, og til å skape en opplyst meningsdannelse som kan delta i demokratiet.

3. Metode

Under arbeidet med denne bacheloroppgaven har jeg fokusert på litteratur og dokumentstudier som metode. Jeg har også lest flere lovparagrafer samt utredninger relatert til denne oppgaven. Dette fordi ved å lese ulike artikler av andre som har gjort ulike undersøkelser, og ved å studere lovparagrafer og utredninger klarer jeg å skaffe meg den informasjonen jeg trenger og som er relevant for det jeg ønsker å drøfte. Jeg skaffer meg gjennom denne metoden flere meninger og undersøkelser samt at jeg kan støtte mine drøftinger opp mot lovparagrafer og utredninger.

Jeg samlet inn datamateriale ved å støtte meg til pensumlitteraturen gjennom de tidligere semestrene og ved forslag til relevante artikler og bøker gitt av veilederen min. Relevante utredninger og lovparagrafer samlet jeg inn gjennom Norges offentlige utredninger, og ulike meldinger fant jeg gjennom regjeringen sine nettsider.

Behandlingen av disse dataene er å lese seg opp å sortere ut det som er relevant for det temaet jeg har valgt å skrive om. Det gjelder å skaffe seg den historiske sammenhengen gjennom flere artikler og dokumenter samt se igjennom utredninger og lovparagrafer som støtter opp for det jeg drøfter.

Denne metoden valgte jeg fordi, med tanke på temaet jeg har valgt så ser jeg på studier av dokumenter og annen litteratur som mest relevant for å skaffe den informasjonen jeg trenger. Det er også det jeg har arbeidet med mest tidligere, det å lese seg opp og finne relevant og viktig informasjon er det jeg har gjort flest ganger og som jeg føler meg mest trygg i å arbeide med.

Noen av styrkene ved å velge denne metoden er at jeg kan begynne med arbeidet med en gang. Det å kunne begynne å lese seg opp å notere viktig informasjon å komme i gang med skrivingen fra et tidlig tidspunkt ser jeg på som en stor fordel. Selv om det ikke er noen intervjuer med personer som jobber innenfor dette feltet, så skaffer jeg meg fremdeles flere synspunkter ved å lese artikler fra andre personer som har utført ulike intervjuer og undersøkelser. Det gir også mye innsikt å lese seg opp på historien og utviklingen til det temaet man skriver om, det er også lærerikt å studere utredninger og lovparagrafer.

Svakhetene ved å velge denne metoden er at det er lite variasjon i arbeidsmetode, det er ingen intervjuer eller undersøkelser å utføre og behandle. Det blir gjentatte prosesser med lesing, notering og skriving. Det kan også være frustrerende og lete etter relevante data uten framgang.

Jeg valgte å gjøre undersøkelsene mine på denne måten fordi som nevnt tidligere, er det denne metoden jeg har arbeidet med flest ganger og som jeg føler meg mest komfortabel med. Styrkene ved dette er jo naturligvis det at jeg har gjort dette mange ganger tidligere og det er en undersøkelsesmetode jeg vet hvordan jeg skal angripe. Svakheter ved måten jeg gjorde undersøkelsene på er at jeg skaper få utfordringer for meg selv, jeg prøver ingen nye undersøkelsesmetoder for å skape variasjon i mitt eget arbeid.

4. Den teoretiske rammen

Arkivenes tilgang og oppsøkende arbeid har lenge vært ett omdiskutert tema. Det er interessant å se hvordan fokuset har endret seg fra hvordan det var før til hvordan det er i dag. Det er også interessant å se arbeidet til ulike arkivarer om å fremme arkivene å gjøre de lettere tilgjengelig for befolkningen, det er også interessant hvordan noen arkivarer motsetter seg dette. Det er dette vi kommer til å se på videre nå under dette kapittelet som omfatter den teoretiske rammen til arkivene. Vi kommer også til å se på forslaget til ny Grunnlov §100 som kom i 1999 og vi kommer til å se nærmere på Jürgen Habermas og den påvirkningen han hadde på dette nye lovforslaget.

Som jeg nevnte innledningsvis så handlet prioriteringene til arkivene kun rundt selve bevaringen av dem. Det som ble satt fokus på var kun bevaringen av arkivene og arbeidet med å ta vare på dem, og ikke så mye om det å gjøre de bedre tilgjengelig for befolkningen. Arkivene har nemlig vært i en viss grad tilgjengelig, men helst for forskere og for mennesker som vil ha bedre kunnskap om sin rettslige status, og ikke i like stor grad for resten av befolkningen. Arkivene har siden den tid endret fokuset sitt. Den Canadiske arkivaren Tim Ericson var en av de første til å påpeke dette i den canadiske journalen *Archivaria* i 1990. Her skrev han at arkivene trengte å rette fokuset sitt bort ifra arkivene og rette det mer mot befolkningen. Han sa at arkivene måtte endre dette fokuset som bare handlet om bevaring av arkivene og heller rette det mot brukerne og formidlingen av arkivets innhold. Han forteller hvordan arkivene har blitt for opptatt med sine egne oppgaver, og for lite opptatt av å se den historiske og sosiale sammenhengen. Som et resultat på dette er promoteringen av arkivene

for brukere og de som ikke bruker det, langt ifra hva det kan være (Jensen & Røsj, 2016, ss. 14-15).

Den canadiske arkivaren Terry Cook delte samme ideer som Ericson. Han publiserte en artikkel med flere av de samme tankene som Ericson hadde. Det store målet for de begge var å øke interessen og oppmerksomheten om bruken og tilgjengeligheten til samlinger i arkivene. Dette ble på flere vis gjerne sett på som en revolusjon som endret den gamle stereotypen om arkivene som noe urørt og bevoktet av arkivarer (Jensen & Røsj, 2016, s. 15).

Denne diskusjonen til Ericson og Cook kan bli sett på i sammenheng med den pågående sosiale trenden som begynte etter 1968. Den handlet om at folk begynte å stille krav til større sosial relevans. Disse kravene traff kulturelle institusjoner og museer startet dette utviklingsarbeidet relevant tidlig sammenlignet med arkivene (Jensen & Røsj, 2016, s. 15).

Gudmund Valderhaug deltok i et intervju høsten 2003 da han var avdelingsdirektør i ABM-utvikling. Tittelen til intervjuet fikk «Ut av skapet», hovedpoenget til dette intervjuet var at arkivinstitusjoner måtte legge mer til rette for å formidle arkivene til nye brukergrupper. Han mente da at arkivinstitusjoner var eksklusive institusjoner med en høy brukerterskel. Han begynte å fortelle prosedyren rundt dette å få utlevert en dokumentpakke, denne prosedyren inneholdte å henvende seg til skranken, fortelle ditt ærend, bli registrert å skrive under på en taushetserklæring. Alt dette for og etter en stund få denne dokumentpakken å innse at den er skrevet med gotisk håndskrift. Dette mente Valderhaug var fordi arkivene var unike å at et strengt kontrollregime var nødvendig for å verne arkivmaterialet og at dette var vanlig. Først etter han hadde sluttet som arkivar begynte han å reflektere over dette. Han begynte å tenke at kanskje var dette en form for maktutøvelse ovenfor arkivbrukerne? Blir ikke dette til en hindring for prinsippet om lik tilgang til arkivene? (Valderhaug, 2011, s. 158).

Arkivene skal gjøres tilgjengelig for alle, det skal ikke bare være forskere, studenter og slektsgranskere som har tilgang. Denne ideen har fått støtte i arkivmiljøet det siste tiåret. Dette er fordi arkivarene har blitt påvirket av den stadige samfunnsutviklingen, av den teknologiske utviklingen og den nye postmoderne tankegangen. De har også fått utviklet en ny forståelse over samfunnsrollen til arkivinstitusjonene (Valderhaug, 2011, ss. 160-161).

Det er dermed sagt ikke alle som er like fornøyd med denne utviklingen. Formidling som det endelige mål er et klart skille mellom den allerede etablerte selvforståelsen til arkivinstitusjonene. Riksarkivar Herstad fortalte i en kronikk i dagbladet den 14. april 2004 at arkivinstitusjoner har aldri hatt aktiv formidling som sin hovedoppgave. Han mente at denne

pågående diskusjonen undergraver de gamle etiske prinsippene til arkivene som hadde blitt utøvet siden 1800-tallet. Herstad fortalte videre i kronikken at arkivsektoren måtte «*motsette seg fremstøtene*» (Jenssen & Carstens, 2020, s. 213). Dette for å skape engasjement i arkivformidling hos arkivinstusjonene og deres medarbeidere. Herstad mente at bevaring av arkivene fremdeles måtte stå som den viktigste oppgaven for arkivdepotene og medarbeiderne. Han fryktet at om dette skulle endres så ville depotinstusjonenes omdømme og troverdighet svekkes (Jenssen & Carstens, 2020, s. 213).

Inga Bolstad ble i 2014 den nye riksarkivaren utnevnt av Kulturdepartementet, og dermed den første kvinnelige riksarkivaren. Hennes viktigste oppgave ble å betydelig omorganisere etaten. Rammene rundt «new public management» - drevet arkiv og kulturpolitikk ble sterkere og mer markerte. Sammen med dette ble det også oppført noen vesentlige nye trekk. For det første var det å rekruttere historieutdannede til Arkivverket ikke lenger aktuelt. For det andre skulle statsarkivarens rolle som selvstendige regionale arkivinstusjoner reduseres. Til sist skulle Arkivverkets oppgave rundt dette å fungere som et støtteapparat rundt arkivarbeidet til forvaltningen presiseres. Denne omorganiseringen gjort 10 år etter disse store diskusjonene rundt arkivenes rolle i 2004, representerer ett opphør med de prinsippene i den norske arkivdiskursen som ble etablert av Riksarkivet i 1817 (Jenssen & Carstens, 2020, s. 214).

4.1. Ytringsfrihed bør finde sted – forslag til ny Grunnlov §100

Som vi så på under kapitlet om utredning av begreper så spiller ytringsfriheten en stor rolle under hvordan arkivene er med på å fremme demokratiet her i Norge. I 1999 kom det et forslag til ny Grunnlov §100, denne utredningen ble kalt «Ytringsfrihed bør finde sted». De opplyser videre om at «bør» skal leses som «skal». «*Norge skal være et åpent samfunn der den enkelte har frihet til å ytre seg og holde seg informert. En opplyst, aktiv og kritisk offentlighet er demokratiets grunnvoll*» (Norges offentlige utredninger, 1999, s. 3). I denne bestemmelsen skal ytringsfriheten bli bedre vernet enn den var i den daværende §100 som innebar store usikkerheter i hvor grensene for ytringsfriheten går. Ytringsfriheten skal verne sannhetssøking, demokratiet og individets frie meningsdannelse (Norges offentlige utredninger, 1999, s. 3). Her ser vi også hvorfor arkivene er viktig i sammenheng med ytringsfriheten og demokratiet, nemlig dette med «sannhetssøking».

Klassisk ytringsfrihet, retten til taushet og infrastrukturkrav er noen av de rettsforholdene som er omfattet i det nye lovforslaget for Grunnlovens §100. I tillegg til disse er også informasjonsfrihet og informasjonskrav omfattet i lovforslaget. Det er også tre

hovedbegrunnelser for ytringsfriheten som blir presentert i lovutkastet, de prinsippene er sannhetsprinsippet, demokratiprinsippet og autonomiprinsippet (Norges offentlige utredninger, 1999, s. 5). Vi skal se litt nærmere på disse tre prinsippene for ytringsfriheten.

«*Sannhetsprinsippet eller forestillingen om den feilbarlige fornuft*» (Norges offentlige utredninger, 1999, s. 19). Utgangspunktet for dette prinsippet er at sannheten må kunne nås gjennom en prosess som er uavhengig av kultur, en prosess som er verdslig og som er dialektisk. Dialektisk vil si at sannheten kan nås gjennom meningsutveksling, at noen kan kunne korrigere andres meninger gjennom konfrontasjon. Vi skal kunne få bedre oppfatninger av en sak ved å undersøke og høre på hverandre slik at vi kan se en sak fra flere vinkler. Sannheten skal innebære å få bedre innsikt uten at det skal spille inn noen form for irrasjonalitet eller bruk av maktpill. Motargument er også viktig fordi uten dem kan vi aldri helt vite om det som man sier er rett. I det moderne samfunnet vi nå lever i er det forventet at vi skal kunne delta i debatter og spørsmål som omhandler ikke bare politikk, men også samfunnet og kulturen. Dette skjer gjennom undersøkelser og forskning, det skjer også gjennom diskusjoner i offentlige rom (Norges offentlige utredninger, 1999, ss. 19-20). Arkivene er viktig i denne sammenhengen fordi den sitter med mye av undersøkelsesmaterialet.

«*Autonomiprinsippet, individets frie meningsdannelse*» (Norges offentlige utredninger, 1999, s. 20). Dette forslaget henger sammen med tanken om det frie mennesket. Det vil si at det bør være forutsetninger for at vi som mennesker skal fungere på vårt beste i samfunnet.

Utgangspunktet hos vestlige land er at vi mennesker er født frie og ukrenkelige og at dette bare kan begrenses med tanke på andres samme rettigheter. For å utvikle seg til «et myndig menneske» må man kunne bedre sine egne oppfatninger gjennom andres perspektiver og argumenter. Kompetansen vi opparbeider oss gjennom sosialisering og danning er til for at vi skal fungere på vårt beste i samfunnet, for at vi skal kunne operere som autonome individer. «*Den grunnleggende forutsetninger for fri meningsdannelse er til stede*» (Norges offentlige utredninger, 1999, ss. 20-22).

Under demokratiprinsippet så foreligger det at vi kontinuerlig bevisstgjør noen av de viktigste forutsetningene ved et moderne demokrati, nemlig åpenhet og kritikk. Det er tre aspekter ved denne åpenheten, disse tre er «*informasjonsfrihet, den offentlige meningsutveksling og offentlighet som kontroll*» (Norges offentlige utredninger, 1999, s. 22).

Det som blir lagt i begrepet informasjonsfrihet her er at man skal kunne uhindret holde seg informert gjennom de kildene som er tilgjengelige. Da forutsetter det naturligvis for demokratiet at nettopp det som er relevant av informasjon er tilgjengelig, de viktige samfunnsprosessene må være offentlig, «*makten må ha et ansikt*». Etter offentlighetsprinsippet som er fastsatt i offentlighetsloven, skal man kunne stille krav som å få innsikt i saksdokumentene til forvaltningen (Norges offentlige utredninger, 1999, s. 23).

I Den Europeiske Union er begrepet «gjennomsiktighet» blitt et politisk begrep da dagens moderne samfunn har blitt mer komplisert enn tidligere, hvor det kreves spesielle tiltak for å sikre åpenheten. Denne gjennomsiktigheten ble til for å skape en større tillit til systemet, og er en forutsetning for at vi som borgere skal forholde oss til de kreftene som driver samfunnet. Den demokratiske maktutøvelsen må skje med åpenhet, vi må vite hva som legger rammene for livene vi lever. Det er også viktig å nevne at det er et skille mellom den offentlige og den private sfæren når det kommer til åpenhet og gjennomsiktighet. Åpenheten og gjennomsiktigheten tilhører den offentlige sfæren, og det som er av offentlig interesse (Norges offentlige utredninger, 1999, s. 23).

Helge Høibraaten beskriver demokratiet slik; «*en strøm av kommunikasjon som forandrer viljer, som river og sliter i dem med nye synspunkter og argumenter, som baner seg vei, ofte nok i uventede retninger.*» Politisk meningsutveksling skal foregå i det offentlige, dette er et grunnleggende prinsipp ved et demokratisk samfunn, slik skal meningsutvekslinger gi bedre innsikt. Denne åpenheten er dermed sagt ikke en selvfølge (Norges offentlige utredninger, 1999, ss. 23-24).

Enkeltindividets vern mot maktovertredelser kan argumenteres for at ligger i offentligheten som grunnlag for kontroll. Åpenheten som ligger under ytringsfriheten, er et dannede element ved demokratiet. Retten til å gi kritikk til politiske aktører, menneskers rettigheter og ikke minst ytringsfriheten er noe av det som må sikres under konstitusjonelle garantier. De tre prinsippene vi nå har sett litt nærmere på henger sammen og gir en helhetsoppfatning og de kan brukes som et forsvar for ytringsfriheten (Norges offentlige utredninger, 1999, ss. 24-25).

4.2. Jürgen Habermas og hans påvirkning på den reviderte Grunnlovs §100

Jürgen Habermas, født den 18. juni i 1929, er en tysk sosiolog og filosof. Habermas er en av verdens mest innflytelsesrike individ med et bredt forfatterskap i blant annet fag og debatter innen samfunnsfag, humaniora og politikk. Hans innflytelse nådde Norge allerede i 1962 med boken «Borgerlig offentlighet», denne boken hadde en stor innflytelse på norske akademikere

(Vetlesen, 2019). Hans innflytelse hadde også stor betydning for det nye lovforslaget for Grunnlovens §100. Det er nettopp dette jeg kommer til å se nærmere på videre, nemlig hvilken påvirkning han hadde for den reviderte §100.

Jürgen Habermas hadde en stor påvirkning på hvordan den nye grunnlovens §100 begrunner ytringsfriheten og på funksjonene i grunnloven. Habermas sin brede forståelse innen historisk-komparative studier og demokratiforståelse påvirket i stor grad utredningen sine analytiske grep og kommisjonens sin analyse av Norges historie. Den reviderte grunnlovens §100 er den mest sentrale kildegrunnlaget vi har for å kunne se Habermas sin innflytelse. I utredningen kan vi finne fire bidrag av Habermas som blir nevnt direkte, den første er «*Strukturwandel der Öffentlichkeit*», altså studien om offentlighetens fremvekst og forfall. Den andre er et mer selvkritisk forord til den samme studien, men den andre utgaven. Den tredje er «*Theorie des kommunikativen Handelns*» som er et hovedverk om kommunikasjonen som finnes i moderne samfunn. Det siste bidraget vi finner som nevnes direkte i utredningen er en artikkel om utfordringer i flerkulturelle samfunn (Kalleberg, 2015, s. 15).

Det er et annet hovedverk av Habermas, den diskursteoretiske analysen av demokratiske rettstater, som preger den nye grunnloven. Denne nevnes ikke eksplisitt, men en kan se at flere synspunkter fra dette verket preger blant annet hovedperspektiver og andre grunnbegreper i den nye utredningen. Hovedverket kommer tydeligst frem i begrunnelsen for ytringsfriheten. Kilden til denne delen av utredningen viser til en artikkel av kommisjonsmedlem Gunnar Skirbekk, han er en professor i filosofi og har stor kunnskap innen Habermas sitt forfatterskap. Begrunnelsen for ytringsfriheten henvises til Skirbekk sin artikkel, denne artikkelen er basert på Habermas (Kalleberg, 2015, s. 16).

Det er under diskusjonen av hva demokratiprinsippet innebærer i kapittel 2.2.3 at Habermas blir først nevnt av kommisjonen. Her henvises det til Helge Høibraaten, en annen filosof som er blitt nevnt tidligere, som hadde holdt et radioforedrag om Habermas i NRKs P2 akademi. I dette radioforedraget dro Høibraaten frem offentlige fora hvor argumenter spiller en viktig rolle og den demokratiske betydningen ved dette (Kalleberg, 2015, s. 16). Vi så tidligere viktigheten rundt motargumenter under sannhetsprinsippet i utredningen som igjen blir nevnt under demokratiprinsippet, men ser nå hvordan det var Habermas som påvirket dette.

Videre gjennom utredningen er det flere referanser og sitater som er inspirert av Habermas. Under kapittel tre som er en drøfting av de viktige fasene rundt utviklingen av ytringsfriheten her i Norge, bruker de uttrykket «tvangsfri kommunikasjon». Dette uvanlige uttrykket kommer

fra Habermas, *zwangfreie Kommunikation*, som brukte dette ofte. I tillegg er temaene om «sannhetssøken» og «åpen og opplyst offentlig samtale» noen av Habermas sine hovedtemaer i hans forfatterskap. En analyse om hvordan alle former for publikasjon kan bidra til en mer opplyst befolkning under kapittel 3.5 sammenfattes med et sitat brukt av Habermas «*det sprang frem fra den private sfæres midte et relativt tett nettverk av offentlig kommunikasjon*» (Kalleberg, 2015, s. 17). Kapittel 4.3.5 handler om informasjonssamfunnet og den digitale revolusjon hvor det blant annet er hevdet at Norge har gått fra å være et industrisamfunn til å være et informasjonssamfunn. Dette innebærer at vi nå legger større vekt på kommunikasjon som et grunnleggende element i samfunnet enn hva vi gjorde tidligere (Norges offentlige utredninger, 1999, s. 88). Fotnoten under dette kapittelet viser til at det har fått innflytelse fra flere store sosialteoretikere, blant annet Habermas og hans bok «Teorien om den kommunikative handling» (Kalleberg, 2015, ss. 16-18).

Den siste tydelige referansen vi finner til Habermas i utredningen er i kapittel seks som handler om ytringsfriheten og dens grenser i forhold til individuelle og offentlige interesser (Kalleberg, 2015, s. 18). Her nevner utredninger 11 legitime formål for begrensninger ved ytringsfriheten, disse kan deles inn i to hovedgrupper, den første er vern av individuelle interesser og den andre er vern av offentlige interesser (Norges offentlige utredninger, 1999, s. 137). Habermas siteres her under kapittel 6.2.2.1 om ytringsfrihet innenfor privatsfæren hvor kommisjonen beskriver hvordan man må kunne kommunisere med sine nærmeste uhindret for å ytre det man ikke kan ytre offentlig. «*Det er bare ut fra en slik privatsfære at det kan springe frem et relativt tett nettverk av offentlig kommunikasjon, for å bruke Habermas ord.*» (Norges offentlige utredninger, 1999, s. 142).

5. Drøfting

Til nå har vi sett på de begrepene som er relevant for videre drøfting av denne oppgaven. Vi har sett på den teoretiske rammen hvor arkivene har endret fokuset sitt og hvordan enkelte har jobbet for at dette skal bli en realitet og hvordan noen motsetter seg dette. Vi har også sett spesielt på ytringsfriheten og hvordan den spiller en stor rolle for arkivene og medborgerne og hvordan Jürgen Habermas har påvirket dagens lovforslag. Videre i denne oppgaven ved hjelp av begrepene og den teoretiske rammen skal vi se på påstanden som ble nevnt innledningsvis. Hvordan er det arkivene er med på å fremme demokratiet vårt her til lands? Og hvorfor er de med på å fremme oss som medborgere? Jeg skal ved hjelp av begrepene og den teoretiske rammen samt noen utredninger prøve å finne svaret på dette under dette kapitlet.

5.1. Åpenhet og offentlighet

Under utredninger av begreper ble det sett litt nærmere på dette med åpenhet og offentlighet. Å ha en åpenhet i arkivene er en veldig viktig del av demokratiet, det er slik vi skaffer oss den informasjonen nødvendig for å delta i diskusjoner å kunne dele våre meninger i samfunnet. Vi så også viktigheten ved åpenhet under den teoretiske rammen om forslaget til ny Grunnlov §100. Her ble det forklart hvordan en av de viktigste forutsetningene ved et moderne demokrati er åpenhet. I 2003 ble det avgitt en ny offentlighetslov til Justis- og politidepartementet. Under regler om offentlighet og åpenhet under kapittel 3 nevner de blant annet en vid forstand av offentlighetsprinsippet, «*offentlighetsprinsippet i vid forstand omfatter både dokumentoffentlighet, møteoffentlighet og enkeltopplysninger om en person i et register*» (Norges offentlige utredninger, 2003, s. 33). De forklarer også hovedregelen til offentlighetsloven. Denne regelen er at forvaltningens saksdokumenter er offentlige så fremt det ikke er gjort unntak i medhold til lov. Videre forklarer de at det heller ikke skal gjøres unntak om hvem som kan stille krav til å gjøre seg kjent med dokumenter i en sak, det forklares at det ikke skal gjøres unntak basert på nasjonalitet, alder eller begrunnelse for å skaffe seg innsyn (Norges offentlige utredninger, 2003, s. 34).

Den nye offentlighetsloven tar også opp nye former for åpenhet i kapittel 18, dette kapittelet handler om elektronisk tilgjengeliggjøring. Verdenen har utviklet seg mye og raskt de siste 20 årene og ting blir stadig mer digitalisert. Dette kapittelet snakker om hvordan den nye teknologien gir større muligheter rundt dette med åpenhet. «*Utvalget bør også vurdere på hvilke måter forvaltningen kan benytte teknologiske medier til å effektivisere innsynsretten*» (Norges offentlige utredninger, 2003, s. 228).

Som vi så tidligere under kapitlet om den teoretiske rammen så har arkivene alltid vært i en viss grad åpen og tilgjengelig, men å arbeide med og gjøre den tilgjengelig for alle var ikke en prioritet. Vi ser nå under det nye lovforslaget «*ytringsfrihed bør finde sted*» at makten bør ha et ansikt, alt av relevant informasjon og samfunnsprosesser skal holdes offentlig for befolkningen og arkivene arbeider i nyere tid hardt med å sørge for åpenhet og tilgjengelighet. Vi ser også gjennom den nye offentlighetsloven at befolkningen har en rett til å kreve innsyn og at dette med offentlighet i saksdokumenter er hovedregelen ved den nye offentlighetsloven. Gjennom et åpent og offentlig arkiv er de dermed med på å fremme demokratiet her til lands.

5.2. Tilgjengelighet og innsyn

Arkivene har lenge hatt et mål om et åpent og tilgjengelig arkiv, men dette stemmer ikke alltid med virkeligheten. Dette så vi under den teoretiske rammen hvor flere som besøkte institusjonene opplevde de som lite tilgjengelige og vanskelig å forstå. Dette ble beskrevet som nødvendig for å verne arkivmaterialet, men er senere blitt sett mer på som et brudd på prinsippet om at det skal være lik tilgang i arkivene. Arkivene har nå forbedret tilgangen og jobber stadig med å gjøre arkivmaterialene lettere tilgjengelig for innsyn hos befolkningen. Meld. St. 7 fra Det Kongelige Kulturdepartement forklarer hvordan et viktig kjennetegn til et moderne og demokratisk samfunn som vi lever i er at arkivene er tilgjengelige for befolkningen, både for innsyn og bruk. «*Arkiva er vårt felles, kollektive minne som blir forvalta på vegner av samfunnet.*» (Det Kongelige Kulturdepartement, 2012-2013, s. 6). I tillegg til dette sitatet er også arkivene relevante for de som er interessert i historier og kunnskap om fortiden, om utviklingen og om samfunnsorganisasjoner. Det er flere typiske brukergrupper i arkivene, men det som er det viktigste, og som ble poengtert tidligere, er at de er at disse informasjonene er tilgjengelige for disse brukergruppene.

Et viktig grep som er gjort for å forbedre tilgangen i arkivene er digitaliseringen. I Meld. St. 7 nevner de hvordan det i St. Meld. Nr. 45 (2002-2003) ble stilt krav til å intensivere arbeidet med digitaliseringen av kilder og gjøre dem tilgjengelige for befolkningen gjennom nettet. Dette for å bevare et større spekter av arkiv og det ble sett på som nødvendig å gjøre dette for å skaffe en mer helhetlig dokumentasjon av samfunnsutviklingen (Det Kongelige Kulturdepartement, 2012-2013, s. 8).

Det ble også påpekt i St. Meld. Nr. 17 at det var et behov for å styrke dokumentasjonen av minoritetskulturer. Formidlingen skulle også styrkes, og det skulle skje via arkivene. ABM-sektorene skulle bli steder der minoritetene kunne få se og oppleve egen kultur og identitet. Det var heller ikke bare for minoritetene sin skyld, majoriteten skulle også få bedre innsyn i deres kultur og de kulturelle endringene som har skjedd i det norske samfunnet. Oslo byarkiv startet et prosjekt kalt «Oslos multikulturelle arkiv» som det ble rapport om i mangfoldsåret 2008. Prosjektet gikk ut på å gjøre tilgjengelig og sikre for ettertiden arkiver om innvandrergupper i Oslo som står for mye av Oslos kulturelle mangfold (Det Kongelige Kulturdepartement, 2012-2013, s. 8). Via alt arbeidet som er lagt inn for å forbedre tilgjengelighet og innsyn i arkivene så er det med på å fremme demokratiet her til lands da tilgjengeliggjøring er et viktig kjennetegn ved et moderne demokrati som vi så på tidligere.

Det er fremdeles en vei å gå da flere synes de digitale kildene kan være vanskelig å navigere seg fram i, men til tross for dette er det fremdeles et stort framskritt.

Hvordan er denne åpenheten og tilgjengeligheten i arkivene med på å forme oss som medborgere? For at befolkningen skal kunne utnytte sin stilling som medborgere best mulig er kunnskap om samfunnet viktig. «*Arkivene fungerer som bruer mellom fortid, notid og framtid.*» (Det Kongelege Kulturdepartement, 2012-2013, s. 6). Arkivene sitter med den nødvendige informasjonen om vårt samfunn som er relevante for ulike avgjørelser og for at befolkningen skal kunne være med å delta i disse avgjørelsene. Det at store deler av dagens arkivmateriale nå er blitt digitalisert så er de med på å øke åpenheten og tilgjengeligheten sin, til tross for at disse nettsidene kan være vanskelig å navigere seg fram i. Slik er et åpent og tilgjengelig arkiv med på å fremme oss som medborgere.

5.3. Rettssikkerhet

Som vi så under kapittelet om begreper, så forbinder man gjerne begrepet rettssikkerhet med rettsvesenet og våre rettigheter som medborgere i samfunnet. Så kan man jo tenke, hva har arkivene med rettssikkerheten å gjøre? Arkivene spiller faktisk en ganske stor rolle innen å sikre rettssikkerheten her i landet. Arkivene har dokumentert alle hendelser og handlinger som blir etterspurt, de dokumenterer alle vedtak og avtaler som er blitt gjort, vurderinger og informasjon blir også dokumentert. I tillegg dokumenterer de også domstols avgjørelser. Alt dette «*utgjør sentrale element i rettstilstanden i samfunnet vårt.*» (Det Kongelege Kulturdepartement, 2012-2013, s. 5). Arkivene er en grunnleggende del av infrastrukturen her i Norge nettopp fordi rettstilstanden er dokumentert gjennom arkivene. I et demokrati og en rettsstat er denne infrastrukturen helt nødvendig.

Arkivene dokumenterer blant annet retter, avtaler og plikter, og dette er en av de viktigste funksjonene til arkivene. Ved at arkivene gjør dette er de med på å sikre rettstryggheten til medborgerne i samfunnet. I tillegg er de også med på å regulere rettslige og administrative relasjoner mellom virksomheter både innen den private og offentlige sektor. Både den demokratiske kontrollen og innsynsretten blir basert på arkivfunksjonene, og de dokumentene en kan kreve innsyn i må være bevart på en slik måte at de kan gjenfinnes. Dokumentasjon av administrativ og rettslig art er aller viktigst den første stunden etter at de ble dokumentert. Enkelte typer dokumentasjon kan derimot være relevante i flere tiår etter at de først ble dokumentert og noen i flere hundre år (Det Kongelege Kulturdepartement, 2012-2013, ss. 5-6).

I arkivene finner vi store deler av samfunnets rettssikkerhetsmessige grunnlag. Dette fordi det er dokumenter i arkivene som inneholder oppfatninger og kommentarer av ulike slag tilknyttet en sak som er blitt tilføyd etter at de har blitt utstedt. Disse kommentarene eller tilføyningene har tilknytning til behandlingen av ulike saker. Det kan også være påtegninger av hvem som har tilknytning til saken, hvem som er blitt orientert i saken og hvem det er som har tatt avgjørelsene under behandling av saken. Slike dokumenter er veldig viktig i rettssikkerhetsmessig sammenheng. Arkivene har derfor en viktig rolle innen å bevare slike dokumenter (Marthinsen, 2012, s. 173).

Rettsikkerheten her til lands avhenger også i stor grad av enkeltpersoners egne tiltak. Dette fordi ved å dokumentere egne resultater og gjerninger kan man være med selv og sikre sine rettigheter og komme med støtte for egne krav. Det er også like viktig å bevare denne type dokumentasjon for å være beskyttet skulle det dukke opp urettmessige krav rundt økonomi, erstatning eller andre lignende saker. Ved å opprettholde et eget arkiv på denne måten er enkeltpersoner med på å sikre egen rettsikkerhet (Marthinsen, 2012, s. 242). Ved at arkivene er med på å dokumentere slike viktige dokumenter er de med på å fremme demokratiet og oss som medborgere. Ved å gi befolkningen innsyn i slike saker sikrer man egne rettigheter og det er også med på å fremme demokratiet som kan se hvordan enkelte saker er behandlet tidligere.

5.4. Ytringsfrihet

Det er allerede blitt klargjort under den teoretiske rammen, under delen om ytringsfriheten, hvor viktig ytringsfriheten er for demokratiet og for oss som medborgere. Ytringsfriheten som nevnt under det nye lovforslaget innebærer retten vår til å holde oss informert. Ene aspektet ved åpenheten som vi så på under det samme kapittelet er også informasjonsfrihet. Under «Ytringsfrihed bør finde sted» kapittel 4.3.5 så forteller de hvordan det har skjedd store endringer i det samfunnet vi lever i. Det er ikke lengre et «industrisamfunn» eller «klassesamfunn» vi snakker heller i dag om «det post-industrielle samfunn» eller det som er viktig i denne sammenhengen, om «informasjonssamfunnet» (Norges offentlige utredninger, 1999, s. 88).

Gjennom informasjonssamfunnet har man begynt å vektlegge kommunikasjonen som det mest sentrale elementet. Graden av kommunikasjon preger i stor grad samfunnets karakter, også i økonomisk forstand. Til å begynne med er det viktig med god informasjonsflyt og informasjonsspredning samt behandlingen av informasjonen. Det må legges godt til rette for

utnyttelse av denne informasjonen og hvordan ulike arenaer for kommunikasjon blir utbygget. Det er flere grunner til å tro at denne endringen kommer av utviklingen av informasjonsteknologien. Denne endringen har vært så vesentlig at det er naturlig at måten å informere seg å kommunisere på får omfattende endringer (Norges offentlige utredninger, 1999, s. 89).

Det er i dag vanlig å forbinde ytringsfriheten med informasjonsfrihet. Kommisjonen i lovforslaget foreslår også at informasjonsfrihet blir grunnlovsfestet, for at dette skal bli reelt er det viktig med åpen adgang til informasjon. I dag gjør internett til at denne åpne tilgangen til informasjon blir betydelig enklere og dermed er den med på å styrke informasjonsfriheten. Det videre problemet med denne informasjonshenting på internett er, som vi har sett på tidligere, at det kan synes å være ganske kaotisk å finne frem. Et annet problem som kan oppstå er at den kan føles som en overveldende grad av informasjon det man finner. Professor Stein Bråten har kommentert på dette og han hevder at det ikke lenger er snakk om mangel på informasjon, men heller at problemet ligger i det å fortolke og forholde seg til informasjonen (Norges offentlige utredninger, 1999, ss. 89-90).

Informasjonsfriheten er, som vi allerede har sett på, en del av den moderne beskrivelsen av ytringsfrihet. Den skal sikre vår tilgang og frihet til å sette oss inn i de kildene som er tilgjengelige. Informasjonsfriheten er til for å tjene det åpne samfunnet, for at den skal gjøre det er det viktig at de relevante kildene er åpne for adgang. Det er også en informasjonsplikt her til lands, den skal også være med på å tjene det åpne samfunn. Informasjonsplikten innebærer at det offentlige har en plikt til å informere samfunnet. Det som kan være et problem i denne sammenhengen er at det offentlige kan enkelt fremme egne formål ved å selv velge frem det som skal bli informert. Det er her informasjonskravet kommer inn.

Informasjonskravet er til for at det offentlige må forholde seg til at det blir stilt krav om hvilken informasjon som skal bli delt. Det er dermed ikke bare det offentlige som skal kunne bestemme hva som blir delt for befolkningen (Norges offentlige utredninger, 1999, s. 118).

Hvorfor er da i denne sammenhengen arkivene med på å styrke demokratiet og oss som medborgere? Som vi har sett på ved flere anledninger til nå så er ytringsfriheten kanskje noe av det mest grunnleggende i et moderne demokrati. Noe av det viktigste med ytringsfriheten er informasjonsfriheten og denne informasjonen vi som medborgere har krav på ligger i store deler i arkivene. Ved at arkivene har åpen tilgang og tilgjengeliggjør informasjonen de sitter med er de med på å styrke ytringsfriheten og demokratiet. Vi som medborgere får også utnyttet vår medborgerskapsrolle når vi enklere kan få tilgang til ulik informasjon. Denne

tilgjengeliggjøringen på internett gjør også dette vesentlig enklere og arkivene er med på å fremme dette, de arbeider stadig med å tilgjengeliggjøre sine arkiv på blant annet digitalarkivet.

5.5. Demokrati

Til tross for hva som er blitt sagt tidligere, så er det ingen påbud om arkivdanning spesielt av hensyn til demokratiet. Likevel er arkivene svært sentral i å fremme, og en stor forutsetning for vårt demokrati. Når arkivdanningen foregår riktig og etter en god forvaltningsskikk, er de med på å styrke den demokratiske styreformene og de demokratiske grunnverdiene her til lands (Marthinsen, 2012, s. 283).

Arkivene spiller en stor rolle for samfunnets fundament. Utviklingen av demokratiet og ulike demokratiske prosesser er i stor grad avhengig av arkivfaglige bidrag. Det er tilfeller der demokratiet ber om at arkivene tilpasser seg nye krav, men det er også tilfeller der arkivet er den som står som garantist for demokratiet selv (Marthinsen, 2012, s. 29).

Den nye loven om samfunnsdokumentasjon og arkiver «Fra kalveskinn til datasjø» sier under § 1 om lovens formål at «*formålet med denne loven er å sikre dokumentasjon om samfunnet som skal kunne brukes til å forstå samtid og fortid, og til å bevare og videreutvikle Norge som rettsstat og demokrati.*» (NOU 2019:9, 2019, s. 15). Videre blir det listet opp hva denne loven skal legge til rette for. De skal blant annet fremme offentlig og demokratisk deltakelse, de skal forsvare, fastsette og fremme rettigheter og andre rettskrav hos befolkningen og de skal hjelpe og ivareta enkeltpersoner og gruppers kunnskap om egen historie og kultur. Dette nye lovutkastet skiller seg fra den tidligere loven på blant annet med dette at når stat og kommune henter inn private til å løse oppgaver på deres vegne, når de gjør dette så faller de ut av virkeområdet. Når dette skjer, får vi i samfunnet dårligere kunnskap om hvordan offentlige oppgaver blir utført. Dette nye lovutkastet kompenserer da for dette ved å utvide dette virkeområdet og dermed blir ulike samfunnsverdier som demokratisk deltakelse og åpenhet styrket (NOU 2019:9, 2019, ss. 15, 32).

Grunnmuren ved sentrale samfunnsverdier som demokrati, rettsstat, personvern og offentlighet er nettopp dokumentasjon og arkiv. Sammen med de nye idealene ved demokratiet som skjedde rundt opplysningstiden, ble også synet rundt arkivenes rolle i samfunnet endret. De var tidligere blitt sett på som en eiendom av staten, men de ble nå heller betraktet som eid av folket. Da forvaltningsloven, personopplysningsloven og offentlighetsloven ble innført rundt 1960- og 1970-tallet ble dokumentasjon og arkiver i stor grad de redskapene som var med på

å sikre den demokratiske gjennomsiktigheten. De ivaretar også rettsvern, offentlighet og personvern. Det at det siden også har kommet flere lovfestede rettigheter og plikter i særlovgivningen har vært med å forsterke denne utviklingen hos arkivene (NOU 2019:9, 2019, ss. 32, 34 og 64).

I det nye lovutkastet finner vi under kapittel 7 verdensarverklæring om arkiv. Denne erklæringen sier at arkivene dokumenterer beslutninger, minner og handlinger. Den sier at arkiver er en arv som blir overført fra generasjon til generasjon og at den er uerstattelig. Helt fra de først blir skapt forvalter arkivene for å bevare verdien og meningsinnholdet. Arkivene er avgjørende for innhenting av informasjon som støtter opp administrative prosesser. Arkivene bidrar til individet og felleskapets hukommelse. Ved at det er en åpen tilgang til arkivene er de med på å berike samfunnet med kunnskap, de fremmer demokratiet og de er med på å beskytte rettighetene til innbyggerne (NOU 2019:9, 2019, s. 86).

5.6. Medborgerskap, medborgerskapskompetanse og medvirkning

Hvordan er arkivene med på å fremme oss som medborgere? Vi har allerede sett ved flere anledninger svaret på dette. Først under utredninger av medborgerskaps begrepet så vi hva det vil si å være medborger og hva dette innebærer. Vi har visse rettigheter som medborgere i et samfunn. Vi så tidligere at å være en medborger handler om deltakelse, verdier og tilhørighet. Hvordan skal vi best mulig kunne delta i samfunnet? Hvordan føler vi en tilhørighet? Gjennom arkivene sin dokumentasjon av vedtak, handlinger og beslutninger, og gjennom dagens åpenhet og tilgjengelighet i arkivene kan medborgerne skaffe seg kunnskap nødvendig for å kunne delta best mulig i samfunnet. Ved at vi kan skaffe oss bedre kunnskap om hvordan ting er blitt utført i samfunnet tidligere, kan vi i større grad delta i samfunnet og ikke minst i politikken. Dermed føler vi også i en større grad tilhørighet i samfunnet. Vi så også under drøftingen av rettssikkerheten at ved at vi skaffer oss kunnskap om våre egne rettigheter, så kan vi også påvirke egne levekår. Vi kan selv være med å beskytte oss mot urettmessige krav gjennom dokumentasjonen vi finner i arkivene, og gjennom egen dokumentasjon.

For å kunne bli gode medborgere så trenger vi medborgerskapskompetanse. Som nevnt tidligere begynner allerede denne kompetansen den dagen vi begynner på skolen. På skolen får medborgerne de grunnleggende kunnskapene om politikken og om egne plikter og rettigheter. Kompetansen begynner på skolen, men for å skaffe videre kunnskap og forståelse så er arkivene en viktig byggekloss for medborgerskapskompetansen. Alt av kunnskap og

informasjon vi kan finne i arkivene er med på å bygge opp vår medborgerskapskompetanse. Arkivene er med på å bygge vår medborgerskapskompetanse, som da er med på å gjøre oss til bedre medborgere. Arkivene er med på å fremme oss som medborgere ved å gi oss den kompetansen om samfunnet, politikken og våre egne rettigheter som vi trenger for å utnytte vår medborgerrolle best mulig.

«For å oppnå en demokratisk tilgang til arkiv, er medvirkning en nyttig metode.» (Bergkvist & Hovdhaugen, 2016, s. 154). Som vi har sett på tidligere så er medvirkning i arkivene med på å utvikle oss som medborgere i samfunnet. Vi har sett på hvordan medvirkning er med på å endre de gamle stereotypene man forbinder arkivene med. Vi har også sett på at medvirkning blir definert som innhenting av kilder og kunnskap fra andre enn arkivarer slik at forståelsen rundt arkivmaterialet øker. Medvirkning spiller også inn for rettssikkerheten, befolkningen må medvirke gjennom egen dokumentasjon at deres rettigheter blir opprettholdt. I en digital verden er medvirkning i institusjonene stadig viktigere for å kunne ivareta demokratiet. For å bidra til demokratisering er det viktig med nyansert allmennkunnskap, gjerne gjennom bidrag fra folket (Kragseth, 2016, s. 197). Gjennom alle disse måtene en kan være med på medvirkning i arkivene så klarer arkivene å fremme både demokratiet og oss som medborgere.

6. Avslutning

Hvordan har arkivene gått fra å handle bare om bevaring, et arbeid håndtert kun av ulike «eliteinstitusjoner», til å være en aktiv ressurs for demokratiet? Demokrati handler blant annet om retten til innsyn og informasjon i både offentlige og private dokumenter. Tidligere sto fokuset til arkivene rundt bevaringen. Hvor fokuset til arkivene lå har ved flere anledninger blitt diskutert og flere syntes arkivene skulle endre fokuset sitt mer mot befolkningen som skulle ta nytte av arkivmaterialet. Befolkningen selv begynte også å stille større krav til arkivene, de ønsket større sosial relevans. Arkivene har senere arbeidet i en mye større grad rundt dette med tilgjengeliggjøring, innsyn og formidling. Dette er mye grunnet de kravene befolkningen begynte og stille, men også på grunn av den teknologiske utviklingen og den postmoderne tankegangen.

Arkivene er i dag en stor og viktig ressurs for demokratiet her til lands. Fri tilgang til informasjon er en viktig del av ytringsfriheten, og ytringsfriheten er noe av det mest sentrale ved et moderne demokrati. Befolkningen har frihet til og holde seg informert, for å bevare ytringsfriheten og demokratiet, har befolkningen en rett til informasjonen som ligger i

arkivene. Arkivene er også med på å sikre rettssikkerheten til medborgerne. Arkivene dokumenterer vedtak, avtaler, vurderinger, informasjon og domstols avgjørelser. Dette gjør arkivene til en viktig del av infrastrukturen her i landet, og dette er helt nødvendig for demokratiet og for rettstaten.

Når arkivene har denne åpenheten, formidlingsevnen og tilgjengeligheten som de har i dag, er de aktivt med på å fremme demokratiet, selv om det ikke er noe påbud om dette av hensyn til demokratiet. Arkivene bidrar til å fremme ytringsfriheten og rettssikkerheten som er noen av de vesentlige trekkene ved et moderne demokrati.

Hvorfor er det slik at denne åpenhet og tilgjengeligheten i arkivene i dag, er med på å fremme oss som medborgere? Åpenhet og tilgjengelighet er allerede en viktig del av demokratiet. I tillegg til å være viktig for demokratiet, er de også med på å fremme oss som medborgere. Å ha en åpenhet i arkivene gir oss informasjon, kunnskap og en historisk bevissthet. I tillegg så gir et åpent og tilgjengelig arkiv oss kunnskap om den politiske-, sosiale-, og kulturelle utviklingen. Slik kunnskap er viktig for at vi skal kunne opptre som gode medborgere å delta i politikken. Medborgerskap handler om deltakelse, verdier og tilhørighet. Ved å skaffe oss nødvendig kunnskap fra arkivene, kan vi delta mer i samfunnet. Vi føler en tilhørighet gjennom å kunne delta i samfunnet og i politikken. Å skaffe denne kunnskapen har også i nyere tid blitt vesentlig enklere gjennom digitaliseringen, selv om det fremdeles står igjen noe arbeid med å gjøre det enklere å finne frem og formidle det på best mulig måte.

Det er mye arkivene gjør for demokratiet og oss som medborgere uten at alle kanskje vet eller tenker over det. Uten den tilgjengeligheten og åpenheten vi kanskje i dag tar for gitt, så hadde det ikke vært en optimal praktisering av ytringsfriheten. Vi hadde heller ikke kunnet skaffe oss kunnskap om rettstilstanden her til lands, eller vært med på å sikre vår egen i like stor grad. Det er heller ikke bare det politiske arkivene står for, de er også med på å fremme ulike kulturer, utviklingen av samfunnet og de er der for de som er nysgjerrig på hvor de selv kommer fra, for de som driver med slektsforskning. Arkivene er der for medborgerne og de er der for demokratiet, og det må de fortsette å være i mange år fremover.

Kilder

Bergkvist, J. D., & Hovdhaugen, U. (2016). Medvirkning som merverdi. Om Oslo byarkivs samarbeid med Fattighuset. I M. Hosar, *#arkivdag, relevans, medvirkning og dialog* (s. 154). Oslo: ABM-media AS 2016.

Det Kongelige Kulturdepartement. (2012-2013). Arkiv. *Meld. St. 7*. Oslo: 07 Aurskog AS .

- Eggen Dahl, K. (2015, Juni). Masteroppgave. Trondheim, Norge.
- Gripsrud, J. (2017). *Allmenningen - Historien om norsk offentlighet* (1. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Jensen, B. D., & Røsj, E. (2016). Introduction: Archives and Outreach in the Nordic Countries. History, Status, and the Road Ahead. I M. Hosar, *#arkivdag relevans, medvirkning, dialog* (ss. 14-15). Oslo: ABM-media AS 2016.
- Jenssen, L. C., & Carstens, S. (2020). Kampen om arkivarens sjel. *Historisk tidsskrift*, ss. 213-214.
- Kalleberg, R. (2015). Ytringsfrihet, demokratiteori og demokratiet som uferdig prosjekt. Oslo: Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.
- Knudsen, G. D., & Fridthjof Bernt, J. (2020, Desember 31). *Innsynsrett*. Hentet fra Store Norske Leksikon: <https://snl.no/innsynsrett>
- Knutsen, C. H. (2021). *Demokrati og Diktatur*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Kragseth, K. (2016). Arkivar og Wikipedianer - En arkivinstitusjons tilnærming til Wikipedia. I M. Hosar, *#arkivdag - relevans, medvirkning, dialog* (s. 197). Oslo: ABM-media AS 2016.
- Marthinsen, J. H. (2012). *Arkivteori - en innføring* (1. utg.). København: Riksarkivaren. Skriftserie 36.
- Norges offentlige utredninger. (1999). *Ytringsfrihet bør finde sted*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste.
- Norges offentlige utredninger. (2003). *Ny offentlighetslov*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste - Informasjonsforvaltning.
- NOU 2019:9. (2019). *Fra kalveskinn til datasjø - ny lov om samfunnsdokumentasjon og arkiver*. Oslo: Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon. Teknisk redaksjon.
- Strømsnes, K. (2003). *Folkets makt* (1. utg.). Trondheim: Gyldendal.
- Theimer, K. (2016). Archives as Platform: Building Participatory Archives. I M. Hosar, *#arkivdag relevans, medvirkning, dialog* (1. utg., s. 45). Oslo: ABM-media AS.
- Thorsen, D. E. (2021, Desember 22). *Representativt demokrati*. Hentet fra Store Norske Leksikon: https://snl.no/representativt_demokrati
- Utenriksdepartementet. (2021). *Strategi for ytringsfrihet i utenriks- og utviklingspolitikken*. Oslo: Utenriksdepartementet.
- Valderhaug, G. (2011). Fotnote eller tekst? Arkiv og arkivarar i det 21. hundreåret. Oslo: ABM-Media AS.
- Vetlesen, A. J. (2019, September 30). *Store Norske Leksikon*. Hentet fra Jürgen Habermas: https://snl.no/J%C3%BCrgen_Habermas

<https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/bitstream/handle/11250/301909/Dahl%2c%20kjersti%20Eggen.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

